

տրեսան ինքն էլ է ընդունում, որ Բաֆֆին տեղեկացնելով վիպագրող էր. ուրեմն շատ հարկաւոր էր աւելի երկար կանգ առնել եւ աւելի բազմակողմանի կերպով լուսարանել տեղեկացնանքի այն շրջանը, որտեղից Բաֆֆին քաղուէր էր իր գաղափարները: Եթէ յօդուածագիրը զանց արած չը լինէր այս հանգամանքը, այն ժամանակ նա կը մտնէր տարբեր աշխարհայեցողութիւնների այն խիստ ընդհարումների մէջ, որոնք սկսվեցան մեղանում 1877—1878 թւականներից յետոյ, ընդհարումներ, որոնք խիստ հետաքրքրական եւ բնորոշ են մեր նորագոյն կենսային համար եւ որոնց մէջ Բաֆֆին կատարել է մարտնչող գիշերօդի դերը:

Այստեղ մենք չենք կարող աւելի մանրամասն խօսել այդ յօդուածի մասին: Անցնենք մասագրի միւս յօդուածին, որ կրում է «Հայոց պարբերական մամուլը 1900 թւին» վերնագիրը: Այդտեղ ամսագիրը աշխատում է ամփոփ տեղեկութիւններ տալ հայոց բոլոր պարբերական հրատարակութիւնների մասին: Թողնում ենք «Մշակին» նուիրված համակրական տեսութիւնը: Վերջին ժամանակներս մեզանում սպառնալիք գրգռվում են, երբ ամենքին յայտնի մի ճշմարտութիւն է յայտնվում «Մուրճ» ամսագրի մասին: Ուստի այդ դերազգիւր պարտնների համար գուցէ աւելորդ չը լինի բերել այստեղ ռուս ամսագրի մի քանի խօսքերը:

Մենք շատ հաւուս ենք—ասում է նա,— որ հայոց միակ հաստ ամսագիրը, որ իր կենսային առաջին տարիներում վայելում էր հասարակութեան համակրանքները եւ շատ տուեց լաւ նիւթեր ընթերցանութեան համար—հնարավոր մի գլուխ փոքրացնում էր իր աշխատակիցների չըջանքը եւ հին խմբագրութեամբ հրատարակման վերջին տարին հանգաւ, ոչ չէին ամիսսանք չը պատճառելով:

Մի նկատողութիւն հայոց մամուլի տեսութիւն կազմողին: «Հանդէս Ամսօրեայ» ամսագիրը թէեւ, ճիշդ է, տալիս է պատմութեան, մասնագրութեան վերաբերեալ յօդուածներ, բայց չունի աստուածաբանական բաժին եւ մասնաւոր չէ գործ ածում «հին հայերէն լեզու», եթէ այս բառերի տակ յօդուածագիրը հասկանում է գրաբարը: «Հանդէս Ամսօրեայ» գործ է ածում աշխարհաբար լեզու, մի աշխարհաբար, որ, ի դէպ է ասել, արեւմտեան հայերէն մէջ ամենից շատ կանոնաւոր եւ ու հնչող հասկանալի է:

ԳԼԽԱՒՈՐ ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԻՍՏԸ

Երկուշաբթի, յունվարի 8-ին, Թիֆլիսի նահանգապետ Սվեյնի բնակարանում տեղի ունեցաւ երկրաշարժից վնասվածներին օգնող գլխաւոր մասնաժողովի նիստը:

Մանրամասն հաշիւից, որ կազմված էր առ 1 յունվարի ներկայ 1901 թուի, երեւաց, որ ընդամենը մտել է մասնաժողովի դրամարկը նրա հիմնվելուց մինչեւ այժմ 216,057 ռուբլի 57 կոպէկ, որից մնացել է չը ծախված 116,256 ռուբլի 33 կոպէկ գլխաւոր մասնաժողովի ձեռքին եւ 1775 ռուբլի 42 կ. Ախալքալաքի տեսչի:

Դարձեալ ահա ձեզ հաղարկի մի օրինակ: Նաւթային մայրաքաղաքում գոյութիւն ունեն մի չարք արհեստանոցներ, փայտեղէնների պրիստաններ, խնինիական պահեստներ, մեքանիկական մագաղաններ, երկաթեղէնների եւ այլ եւ այլ կարգի ապրանքների խանութներ, որոնք նաւթահանքերին եւ նաւթագործարաններին հազար եւ մի տեսակ ապրանքներ են մատակարարում:

Վաճառականները, բայց թողնելով ֆիրմային ապրանքներ, նրանց գործակատարների, մեխանիկների ու տնտեսական մասի վերահսկողների միջոցով, սովորութիւն ունեն ամսավերջը վարձատրել այդ պարտններին, տալով նրանց 5—10 տոկոս գնած ապրանքների ընդհանուր արժէքի գումարից: Ինչ ասել կուզէ, որ վաճառականները տուած տոկոսները կրկնապատիկ, քառապատիկ չափով հանում են ֆիրմայի մէջքից, որովհետեւ կաշառելով գործակատարներին, մեխանիկներին եւ տնտեսական մասի կառավարիչներին, նրանք հնարաւորութիւն են ստանում թէ ապրանքները թանկ գնով հաշուել ֆիրմաներին եւ թէ վատ, հին, փչացած ապրանքները լաւ տեղ ճաղալանք...

Այժմ երեւակայեցէ՛ք ձեզ տոկոս վերցնող բոլոր գործակատարներին, մեխանիկներին, տնտեսական մասի վերահսկիչներին, հարկաւ, թողնելով բացառութիւնները, երեւակայեցէ՛ք ձեզ տոկոս առնող բոլոր վաճառականներին, դարձեալ թողնելով բացառութիւնները, եթէ միայն կան, եւ դուք կը ստանաք ահագին

ղական մասնաժողովի ձեռքին: Գումարները գրված են բանկերում եւ չահեցնվում են 4% տոկոսով: Գումարների մի մասը, որ գտնվում էր գանձապահ Ա. Մանթաշանի ձեռքին, չահեցնված է 6 տոկոսով:

Ներկայ յունվար ամսին նուիրաւորութիւն ստացվել է միայն մի տեղից, այն է Երեւանի հայոց թեմական առաջնորդից՝ 515 ռուբլի:

Դրամական հաշուի պարզվելուց յետոյ մասնաժողովը քննեց այն հարցը, թէ ինչ կերպ կարելի է չահագործել այն անստաւորախոյ, որ նուիրել է գանձարանը Ախալքալաքի գաւառում: Վնասվածների օգտին: Մասնաժողովի նպատակը է այդ փայտը ձեռք բերելու համար աշխատեցնել Ախալքալաքի գաւառի կարօտ եւ չքաւոր գիւղացիներին եւ նրանց տալ այդ ձեռք վաճառել եւ նպաստ Մասնաժողովը լսելով պ. պ. Բալանթարի, Բուտակիւի, Բախինանցի եւ Նեվսկու բացատրութիւնները, որոնց հրաւիրել Ախալքալաքի տեղական անտառապետներին խորհրդակցութեան եւ որոնել մասնաւոր անձանց, որոնք յանձն առնէին կազմակերպել փայտ կտորեկու գործը: Մասնաժողովը այն կարծիքի է, որ, եթէ այդ գործը այնպէս կազմակերպվի, որ գիւղացիները ունենան տաք պատուարան եւ կերակուր, գործը կարող է աշղղվել: Անտառներից պէտք է կտորվի 3240 ծառ:

Նահանգապետը առաջարկեց հրատարակել մասնաժողովի գործունէութեան համառոտ հաշիւը Ա. Յովհաննիսեան առաջարկեց նաեւ կազմել այդ գործունէութեան մանրամասն հաշիւը առանձին բրոշյուրով: Երկու առաջարկութիւններն էլ ընդունվեցին:

Այնուհետեւ մասնաժողովի քննութեան առարկայ դարձաւ Ախալքալաքի գաւառի ազգաբնակչութեան այն մասի վիճակը, որ վնասվել է անբերրիութիւնից:

ՀԱՅՈՑ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ԲԱԳՈՒՄ

«Կառապան Հենչէլ», գրում 5 արարուածով. հեղ. Հառապմանի, Թարգ. Յ. Աբելեանի:

Ահա մի երկ, որի մասին կարելի է ասել, որ դանակով կտրված կտոր է կենդանի կենսաբան, որի մէջ Հառապման հանում է Դիկ-կենսի հարտադարձութիւնը եւ զրկում դասակարգների անմասն նկարագրի: Նրբութեան եւ խորութեան կենսային դրաման միայն փոքր անունների եւ բարձր դասակարգների հետ չէ կապված. նրա այսպէս անուանված ստորին խաւերում տեղի ունեն երեւոյթներ որ սակաւ գործը—նոյնպէս մերթ հիպոթեզն արժանի, մերթ ստակալի: Իսկ որ ամենագլխաւորն է, այստեղ պիտի փնտրել ժամանակակից չըջանի տիրապետող գործունէութիւնը խօսքը, որովհետեւ այդ խաւերի վրա է ճնշում կենսաբան ընդունութեամբ: Ահա որպիսի տպաւորութիւն է թողնում եւ որպիսի մտքեր է յարուցանում Հառապմանի դրաման: Կառապան Հենչէլ մի գործը կամքի տէր, վստահ իր ոյժերի վրա, երկաթի նման ամրացած չարքալ կենսաբան մէջ եւ աներկիւղ դէպի կենսաբան բնաւորութիւն է: Բայց կենսաբան վերջ ի վերջոյ խորք

քանակութեամբ երկու սերիայի որոշ կարգի գողեր: Անկեղծօրէն խոստովանված, համեմատած այդ պարտնների հետ, պրոֆեսիոնալ գողերը պէտք է որ աւելի բարձր բարոյականութեան տէր մարդիկ լինեն, որովհետեւ վերջինները իրանց աննախանձելի փնչակը գործադրում են ժամանակ առ ժամանակ, չարքալ, ամիսը, տարին մի անգամ, յաճախ ստիպված կարիքից, աղքատութիւնից, մեթարկելով իրանց կենսաբան լիակ, վստահ... մինչդեռ մեր յիշատակած երկու սերիայի հերոսները գողանում են անընդհատ, ամեն մի օր, իւրաքանչիւր մի ժամ, ձիւղ տարիների ընթացքում, ոչ թէ ստիպված կարիքից, այլ ղեկավարվելով 10 կամ 100 հազարանոց կարողութիւնը աւելի մեծացնելու ազգաբնութեամբ, վերջապէս առանց ենթարկվելու մագաղափ ըրիսկի: Ի՞նչ ըրիսկ, քանի որ վաճառականների ու գործակատարների մէջ տեղի ունեցող տոկոսներ տալ-ստանալու մանիպուլացիան Բագու ոչ ոք գողութիւն չէ համարում. ամենքը, անգամ ֆիրմայի տէրերը այդ կարգի գողութեան վրա նայում են չափից դուրս թեթեւ կերպով, մասնորի արանքով...

Եւ այդպէս, ընթերցող, խօսելով ընդհանրապէս եւ թողնելով մասնաւորութիւնները, Բագուի նաւթարդիւնաբերական—առեւտրական աշխարհը ներկայացնում է մեզ պաշտօնական եւ ոչ պաշտօնական, յայտնի եւ անյայտ, մեծ եւ փոքր գողերի ահագին մի զօլկեցիտ, դասաւորված հասարակական սանդուղքի բոլոր աստիճանների վրա,—սկսած համեմատ խանութ-

տակում է նրան ամենաառեւտրական վաճառանքի: Նոյն կենսային զրկանքների եւ հարստահարութիւնների մէջ կազմվում են կատաղած բնաւորութիւններ, որոնք աւերմունք եւ դժբաղդութիւն են սփռում իրանց շուրջը: Սրբ այդպիսի բնաւորութիւնները հնարաւորութիւն են օտանում յազգեցնել կենսային ծարաւը, բաւարարութիւն տալ մանկութեանց ճնշված եւ խեղդված զգացմունքներին, նրանք պատրաստ են անցնել ուրիշների մինչեւ իսկ ուղորդների վրա. այդպիսի բնաւորութիւնները մի տեսակ նախադրույթիւններ են հասարակութեան համար, թէ անհաւասարութեան եւ զրկանքների վերջին եղբայրացութիւնը ինչ է, եւ թէ թշուառութիւնը եւ զրկանքը միշտ գործելով չեն վերջացնում իրանց գործը, այլ երբեմն պատրաստում են եւ սոսկալի դահիճներ չըջապատողների համար:

Այդ տեսակ մի տիպ է պիեսայի միւս կենտրոնական անձնաւորութիւնը—աղախին Հաննան: Հաննան շատ վաղուց չը գիտէ, թէ ինչ է հայրենի յարկ, դառն աղքատութեան մէջ ստիպված է եղել ղեկերից դռն դուռ, դեռ մանուկ անփորձ հասակից սկսած: Անտէր եւ անօգնական, գուրկ որ եւ է կրթութիւն չի, զայլակողութիւններով լի կենսային մէջ նա կորցնում է իր կուսութիւնը, զաւակ է ունենում, որից նա խուսափում է ինչպէս ժանտախտից, որովհետեւ նրա ներկայութիւնը աւելի անտանելի կարող է դարձնել նրա առանց այն էլ անտանելի կենսաբան: Նրա վերջին ապաստարանն է Հենչէլի յարկը, ուր մտնում է նա իբրեւ աղախին: Եւ ո՞վ կարող էր ենթադրել, որ այդ պատահական, բոլորովին անօգնական եւ անգոր անձնաւորութիւնը հանդիսանալու է իբրեւ Հենչէլի եւ նրա տան ճակատագիրը: Մի մարդ միայն նախադրում է այդ—դա Հենչիլի մեղսագործ իրեն է, որը իր ամուսնուց խօսք է առնում չամուսնանալ միւս անգամ: Բայց անգոր Հաննան մի զէնք ունի—գեղեցկութիւն, որը ժամանակակից Եւրոպայի անպատշաճ օրիորդի համար միշտ միակողմանի կորստաբեր չէ: Միշտ այնպէս չէ նրա հետեւանքը, ինչպէս ասում է Ֆաուստի կիսացնորված Գրետիւնը բանտում: «Դահլիճ, մի բան էի ուզում ասել, սուղացալ, հի, ոչ, ինչեցի, մի ժամանակ եւ գեղեցիկ էի, եւ նա, իմ գեղեցկութիւնը եղաւ իմ կորստեան պատճառը»:

Արդէն առաջուց հետաքրքրված Հաննայով, Հենչէլը վճռում է ամուսնանալ նրա հետ: Իսկ Հաննան առանց մի օր եւ ինչ ներքին տառաման ընդունում է նրա առաջարկութիւնը, չը նայելով, որ ոչ մի զգացմունք չէ տածում արդէն դէպի միջին հասակը անցած Հենչէլը: Նա ցանկանում է ապրել ինչ գնով էլ որ լինի: Ամուսնանալով Հենչէլի հետ, նա ոչ մի պարտաւորութիւն չէ զգում: Հենչէլը միայն մի միջոց է նրա ցանկութիւնների իրագործման համար, չենք ասում նպատակների, որովհետեւ մութ, սղէտ, գուրկ դաստիարակութիւնից եւ կենսային բոլոր փորձանքներին մասնավոր Հաննան կենսային ոչ մի ծրագիր չունի: Եւ ամուսնութեան հէջ սկզբից նրա անսանձ բնաւորութիւնը, վերջացած միլիոնատէրերով, սկսած անգործելու գործակատարներից եւ վերջացած համալսարանական կառավարիչներով...

Ծաւալի, վերին աստիճանի ցաւալի է այդ խոստովանվող, բայց կրկնակի ցաւալի է այն, որ այդ գողերը, այդ սխրահալ հերոսները հասարակութեան լաւագոյն մասի կողմից զրգոնանքի, արհամարհանքի, հալածանքի փոխանքի, վայելում են սէր, յարգանք, գրկաբաց ընդունելութիւն... Լինթոնումի կլասիկական խօսքերը—«Бъ добру и злу постыдно равнодушны»,—կամ Ֆաուստով ոչ պակաս կատարական խոստովանութիւնը

Кто хочет къ намъ пожаловать—изволь, Дверь открыта для званныхъ и незваныхъ, Хотѣ чествовать чужихъ, хотѣ и насъ, Для насъ равнозначны,—про вѣкъ готовъ обѣдѣ.

ոչ մի տեղ չեն չնչում այնպիսի դառն ճշմարտութեամբ, ինչպէս Բագուում եւ իրաւահաճ ձեզ համալսարանական մի կառավարիչ, որ նոր է ազատվել բանտից... Բայց եւ այնպէս, նրա ծանօթ ընկեր բոլոր ինժեներները, տեխնոլոգները մագաղափ չեն փոխել իրանց յարաբերութիւնը դէպի նրան եւ չարունակում են կողք կողք բաղնալ կենսային խնդրութիւնները, միասին այցելել ամենապատուաւոր ընտանիքները... Անգլիայում, հանձնարել մի Պարսէլ, եւրոպական հոլակ վայելող մի Չարլզ-Դիկ վայր են գլորվում հասարակական—քաղաքա-

թիւնը ոչ մի բանի առաջ կանգ չէ առնում: Նա անմիջապէս կապվում է առաջին պատահած երիտասարդի հետ, որը նրան դուր է գալիս, թէեւ նա մի օտար եւ փչացած լաքէլ է: Բարոյական մօտեցումը չեն նկատում Հաննայի ոչ մի անածմունքի, ոչ մի զգացմունքի, ոչ մի վճռի մէջ: Խղճի օտարը դեռ չը բողբոջած մեռել է նրա մէջ: Այլ արդեն չէին կարող տալ նրա կենսային պայմանները: Առում ենք՝ մեռել է, որովհետեւ մենք համոզված ենք, որ Հառապման ատմութեան չէ ցանկանում ներկայացնել ի դէմս Հաննայի: Դա արդէն կը լինէր ոչ զրաւանակած օրիժեստ, Հաննան ոչ միայն խղճի ոչ մի խայթոց չէ զգում այն բանից, որ օտար տակ է տալիս իր ամուսնու եւ նրա տան պատիւը, այլ ծայրայեղ անողորմ է դէպի ամենքը, որոնք խոչընդոտ են հանդիսանում նրա նոր կապի վերաբերմամբ: Նա հեռացնում է Հենչէլի բոլոր փոքրիկներին, բարեկամներին, ծառաներին, իրան Հենչէլին զէնք դարձնելով: Միւս կողմից այնքան ինքնասէր է եւ հետամուտ արտաքին ձեւական պատուի, որ վերին աստիճանի դժգոհութիւն է ցոյց տալիս: Երբ մեծանոցի Հենչէլը, գրաված նրանով, զրաւանակում է եւ բերում է նրա ապօրինի երեխային: Սկզբում Հաննան մինչեւ իսկ փորձում է ուրախալ երեխայի իբր լինելը, ընդունելուց յետոյ էլ վարվում է նրա հետ անօրինակ կոպտութեամբ: Բնութեամբ առանց մի օր եւ ինչ բարոյական զգացմունքի, նա ցանկանում է զիրք ունենալ եւ պատիւ վայելել հասարակութեան մէջ: Բայց Հենչէլի բնաւանական խայտառակութիւնը այնպիսի սկանդալի բնաւորութիւն է ստանում, որ վերջ ի վերջոյ կորստացած Հենչէլի աչքերն էլ են բացվում եւ նրա զօրեղ եւ պատուի զգացմունքով ներշնչված հոգու մէջ սկսվում է մի զարհուրելի դրամա, որի նկարագրութեան մէջ Հառապման հանում է անաշխարհ դրամատուրգների գեղարուեստականութեան Հենչէլի համար դառնութեան բաժակը լցվում է նրանով, երբ նրան հանում է ընդհանրացած յամառ լուրը, թէ Հաննան թունաւորել է նրա աղջկան: Հետաքրքրական է դրամայի վախճանը. արհամարում, անպատու, լաքէլի վաճառված Հենչէլը, փոխանակ պատժելու իր եւ իր ընտանիքի պատուի ոստակոխ անողին, ձեռք է բարձրացնում իր կենսային վրա: Սա արդէն արդաւիք է կուստուրայի եւ քրիստոնէական ոգու, որով ներշնչված են Եւրոպայի գիւղական եւ առեւտրային աշխատաւոր դասակարգի լաւագոյն ներկայացուցիչները: Այդ տիպը հասել է այն աստիճանի բարոյական զարգացման, որ զրաւանք է զգում դէպի մարդասպանութիւնը: Այս նուրբ դիտողութիւնը, որ առաջադրվում է Հառապմանի դրամայի լուծման մէջ, ամենալաւ ապացոյց է թէ որպիսի խոր թափանցող տաղանդ է հեղինակը:

Դրամայի ներկայացումը աշող անցաւ: Հաննայի դերում տիկին Մայսուրեան: չորհրդ ցոյց տուեց բացասական տիպ նկարագրելու մէջ: Հաննայի ետական, բարոյական զգացմունքից զուրկ, միջոցների մէջ անխորի, միայն կիրքե-

կան իրանց ահագին բարձրութիւնից, չօչափած լինելով ուրիշ մի մահակացուցի բնաւանական պատիւը, մինչդեռ մեղաւորված քրէական յանցաւոր, հանրաճանօթ գողը, սեփական ընտանիքի պատիւը ի ցոյց ամենքի ոտնաժապ տուող տեղ սէր, յարգանք... Խոստովանվեցէ՛ք, բնութեցող, որ դժուար չէ խղճալ կամ արհամարհել մի գողի, լինի նա գործակատար, միլիոնատէր թէ համալսարանական, մի եւ նոյն է: Բայց երբ տեսնում ես, թէ ինչպէս այդ գողը հասարակութեան նոյն իսկ լաւագոյն մասի կողմից վայելում է յարգանք, սէր, գտնելով ամենուրեք գրկաբաց ընդունելութիւն, յուսաահատութիւնը կամայ ակամայ պայտարում է քեզ եւ դու, կորցնելով վերջին հաւատը դէպի մարդիկ, ջանքալիւծ արտով ակամայ բացաւանցում ես: Միթէ մի հասարակութիւն կարող է հանել բարոյական այդ աստիճանի անկման: Միթէ համանախ հասարակութիւնը ոյժ կունենայ երբ եւ ինչ սթափելի իր բարոյական անակութիւնից եւ նորից կը սկսէ ապրել կուստուրական ազգերին յատուկ մարդալայն կենսաբան, ղեկավարվելով անհատական ազնիւ, անբիւ գործունէութեամբ, ոգեւորվելով հասարակական լայն իդէալներով, իդէալով, յոյսերով...»

Դրա մասին հետեւեալ անգամ:

Շիրվանցի

բով բնակվող բնակարանները, ճշգրտություններ
արտադրողները, իր խաղող մեջ, իր խաղող
մի քանակությամբ, թէ տիպիկ, առաջ տանելով իր
դերը, վերջը անգոր գտնվող արտադրողները
Հանրային հոգեկան տանջանքները, խղճի խալ-
թողը, Բանը հենց նրանումն է, որ Հանրան
բարոյություն անընդունակ է խղճի վրդովման.
այդ կողմից նա նորի իսկ հրէշ է. նրա վրդով-
մանը խղճի տանջանքի արտադրողներն է, այլ
այլ երկրի իր յանցանքների համար իր կատա-
ղի բնակարաններն տեղ ամուսնու առաջ:

Առանձին աղողներն ունէր այդ օրը պ.
Պետրոսեան: Հենչելի—կաթիլակալան պիտանե-
կերտներին հաւասար բուն է և բարդ բնակո-
րութիւնը նա նկարագրող յուզիչ զրամատիզ-
մով և բարձր աստիճանի գեղարուեստորէն:
Մանաւանդ զօրեղ տպաւորութիւն գործեց նա
Հենչելի վերջին մենախօսութեան ժամանակ,
որտեղ անհրաժեշտ վայրկեանի նկարա-
գրութեան մէջ Առնաւարդի գերասանի ստեղծ-
ագործական ընդունակութիւններն մէջ այս
տարի առանձին կենդանութիւն է նկատուում:

Բաւարար էր այդ օրը և ամբողջ անսամբը:
Ինչ կը նշանակէ գեղարուեստական երկի
կենսաբան ընթացիկ և ճշգրիտ վերարտադրու-
թիւնը կարող է միայն ընդունել և անկեղծ
դուրսբերութիւն առաջ բերել դերասանի մէջ:
Պէտք է յուսալ, որ «Կատապան Հենչել» մեր
բեմերում իր իրական իր և մի ներկայա-
ցումով չի վերջանալ:

Թ. Սաղաթիւն

ՆԱՄԱԿ ԽՐԱԿՐՈՒԹԵԱՆ

Ծուլի, դեկտեմբերի 17-ին
«Մշակ» № 283-ի մէջ Ծուլի չ. Յովհան-
նիսեան ստորագրութեամբ մի նամակ կար,
որտեղ պարտք իր թէ ցանկանում է աղա-
ղակով ճշմարտութիւնը պարզել: Պարտք իր
ասանա պայտանքները համար, փաստերը
կերպարանաւորած և քօշտակով կերպով է
երեւան հանում, ուստի խնդրում է ճշմար-
տութիւնը պարզելու համար տեղ չնորմիլ յօ-
դուածիս «Մշակ» համարներէ մէկում:

Ծուլի անհրաժեշտ հաստատում է, որ ինքը
օգոստոսի 30-ին հրաւիրվում է Ծուլի ուսուց-
չութեան համար, սակայն «Երբ Ծուլի եմ հաս-
նում, տեսնում եմ, որ միայն III և IV դա-
սարանների ընդհանուր պատմութիւնն է ինձ
տուել, իսկ V և VI դասարաններին, այսին-
քին ինձ հետ պայմանաւորված դասերը տուել
է պ. Չիլիկարեանին: Եւ ոչ մի պայման չէ
ուսանելու և այս ամսու կաթողիկոսական
կոնգրակով արձակված է եղել ուսուցչութիւ-
նից, իսկ Բենիկ վարդապետը նրան պաշտօնի
է կոչել, դասեր տուել և պատիւը վերականգ-
նելու: Ուրեմն, պ. Յովհաննիսեանի խօսքերից
երեւում է, որ ես առանց որ եւ է պայմանի
կազմել եմ Ծուլի, կամ աղաչելով պաշտակով
պաշտօն եմ խնդրել և Բենիկ վարդապետը,
խնայելով ինձ, իմ ընկած պատիւը վերականգ-
նելու համար ինձ պաշտօն է տուել:

Այժմ դա փաստերն են:
Նախ, օգոստոսի 12-ին, այսինքն երբ դեռ
Բենիկ վարդապետի տեսչութեան հարց չը
կար, նորոք տեղի հոգաբարձուներէ մէկը մաս-
նաւոր նամակով, ի միջի այլոց, ինձ գրում է.
«Այսօր, հոգաբարձուներից երկուք ինձ խնդ-
րեցին, որ ես ձեզ վրա գրեմ թէ միմիայն մը-
նաք, ոչ մի տեղ խօսք չը տաք, տեսուչ ով
ուզում է լինի, դուք մնալու էք ձեր տեղը,
եթէ կարելի է չլուծով դաք, որ քննութիւն-
ներովը կը հարկաւորվէք»:

Սրանից յետոյ, առանց իմ դիմելու, օգոս-
տոսի 26-ին, տեսուչ Բենիկ վարդապետից
տանաւում եմ հետեւեալ հեռագիրը. «26 Үро-
ковъ 1200 руб. посылите, телеграфируйте—
Ректоръ Беникъ Вардапетъ»: Այս հեռագիրն
պատասխանում եմ, որ միայն երեք տարի
պայմանով կարող եմ գալ, այլապէս անկարող
եմ: Օգոստոսի 29-ին ստացալ հետեւեալ հե-
ռագիրը. «срочно, а. Ж. у, прощу прѣхайте,
телеграфируйте»: Առանց իմ պատասխանին
սպասելու, օգոստոսի 30-ին, ամուսնուան 8
ժամին, ասանում եմ վերադառնալ իմ հեռագրի
պատասխանը—срочно а. Выходите у-
сложие на три года минимумъ, откажите все-
мъ и прѣхайте, прощу васъ, ректоръ Беникъ»:
Այս հեռագիրից յետոյ ես համաձայնութիւն
այայտեցի: Միջին ուրեմն այս հեռագիրները
պայման չէին, պ. Յովհաննիսեան: Աւելի պարզ
լինելու համար պէտք է ի նկատի ունենալ և
այն, որ ես երեք տարի Ծուլի թեմական դպրո-
ցում ուսուցիչ եմ եւ միշտ էլ ընդհանուր
պատմութեան բոլոր դասերը իմ ձեռքն են ե-
ղել—այժմ երեք հեռագրով ինձ հրաւիրում են
և ոչ մէկի մէջն էլ ասարկանքի անուշակե-
ղին միջով թէ ինչ դասեր եմ աւանդելու—
ուրեմն ես որպէս նախկին ուսուցիչ միջով պի-
տի կասկածէի, որ իմ դասերը չը պիտի նորից
առանձնեմ եթէ ինձ հրաւիրէին որպէս նոր
ուսուցիչ, ինչպէս պ. Յովհաննիսեանն, միջով
իմ պայմանների մէջ չը պիտի իյնայ առան-
գելով ասարկանքի անուշակեղ. որովհետեւ
ինձ այդպիսի բան չէր ասարկարկված, եւ էլ
վերադարձել եմ Ծուլի որպէս նախկին ուսու-
ցիչ մի և նորի ասարկանքի: Երբ այս ամե-

նից յետոյ ընդհանուր պատմութեան դասերի
մի ասան է իմ ձեռքը մնացել, ուրեմն միջով
դա նշանակում է թէ նրա պայմանաւորված
դասերից առել եւ ինձ են տուել: Այդ հարցի
լուծումը թողնում եմ դպրոցական գործից
հասկացող բանիմաց անհատներին:

Գալով այն հարցին, թէ հ. Բենիկ վարդա-
պետը ինձ պաշտօն է տուել և ընկած պա-
տիւն վերականգնել, դա միմիայն պարտքի ե-
րեւակայութիւնն է. որովհետեւ արձակման
արժանի է այն մարդը, որը այս կամ այն
կերպ իր պաշտօնին անհամապատասխան է
եղել: Թող ներքի ինձ ասել, որ այդպիսի մի
վկայութիւն ինձ համար ոչ նախկին դպրոցա-
կան վարչութիւնը, ոչ հոգաբարձութիւնը և
ոչ էլ դպրոցական գործին ծանօթ մէկը կարող
է վկայել: Ապացոյց, որ ինքը հոգաբարձու-
թիւնը յանձնարում էր յայտնել հրաւիրել, որ
նրանք իմ ասարկարկած երեք տարի պայման
ընդունեցին, որ խմբի մէջ միակ օրինակն է,
որ Բենիկ վարդապետը այդպիսի դէպքում մի-
ջով պիտի հրաւիրէր և այսօր նոյն իսկ պ.
Յովհաննիսեան, ձեր ներկայութեամբ չէր յայտ-
նել, թէ ինձ, ընկած պատիւն վերականգնելու
համար չէ հրաւիրել: Եթէ անցեալ ուսումնա-
կան տարվայ վերջը ամբողջ խումբը Վեհ. կա-
թողիկոսի կոնգրակով պաշտօնից ազատ է հա-
մարած եւ վերընտրութեան իրաւունք տրվել,
դա չէ նշանակում թէ նրանք ամենքը որպէս
անպէտք արձակման էին արժանի և նրանց
պատիւը ընկած է: Պ. Չ. Յովհաննիսեան կա-
րող է շատ բաներ ընդունել և զառանցել,
այդ արդէն նրա գործն է, բայց ես իմ պա-
տիւն երբեք ընկած չեմ համարել: Եթէ յօ-
դուածագիրը մի ուրիշ գործին անտեղեակ
անձնաւորութիւն լինէր, ի հարկէ ես չէի կա-
րող անհրաժեշտ մեղադրել, բայց որովհետեւ այդ
ամենը նրա ներկայութեամբ շատ անգամ խօս-
ված է եւ եթէ անգամ մի երկու բան չը գիտե-
նար էլ, այնուամենայնիւ նա որպէս Բենիկ
վարդապետի բարեկամ և գործավար ընկեր
կարող էր ասուցել և իմանալ, հետեւեալէս
սխալների մէջ չընկնել: Այս ամենից յետոյ թէ
ինչո՞ւ է պ. Չ. Յովհաննիսեանը այդպէս գրել
ինձ համար, շատ պարզ է. այնպէս որ ձեր եւ
ձեր խորհրդականների փորձաքան, յետին մի-
տումները եւ վերջնական նպատակը հասկա-
նալի է—սեղծութիւններից փաստերը որպէս կու-
ղէք, ձեր ոչ մի որդագրութից չեմ վախենալ:

Ա. Չիլիկարեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Նորերս վախճանված Եսայի արքեպիսկոպոսը,
բայց «Մշակ» անցեալ համարում յիշված 5000
րուբլուց, որ կենդանութեան ժամանակ յանձնել
էր Ներսիսեան դպրոցին, կտակել է 2000
րուբլի չեղման համար, իսկ իր ունե-
ցածից մնացած 2,000 րուբլին կարգադրել է
ծախսել կէսը իր թաղման վրա, կէսն էլ իր
գերեզմանի վրա յուշարձան կանգնեցնելու հա-
մար:

Մեզ հաղորդում են, որ Կաթողիկոսի կողմից
իր ներկայացուցիչ ուղարկված են ներկայ լի-
նելու Եսայի արքեպիսկոպոսի թաղման Կորիւն
և Տիրայր վարդապետները:

Թուրքիայի 8-ին թիֆլիսի քաղաքային խոր-
հրդում տեղի ունեցաւ քաղաքային վարչու-
թեան մի անգամի ընտրութիւնը հերթով դուրս
գնացող իշխան Ա. Արդութեան-Երկայնաբազուկի
տեղ: Վերջինը նորից ընտրվեց քաղաքային վար-
չութեան անդամ 30 ձայնի ատուելութեամբ
ընդգէմ 1-ի:

Թուրքիայի 8-ին թիֆլիսի քաղաքային խոր-
հրդի չինութեան տեխնիկական նախագիծը,
ինչպէս յայտնի է, ֆունկիլիոնը պէտք է
լինի Միթոմիլիոնայի գէպի Ե. Դաւիթ սարի
գլուխը: Բոքի ներկայացրած նոր նախագիծով
ֆունկիլիոնը դիւր ձեւով է քաղաքային
լրանքի ամբարի մօտից և բարձրանում է ուղիղ
դէպի սարի գլուխը, այնտեղ, ուր այժմ գտնվում
է «Օտիւլիկ» կոչված խանութը: Ս. Դաւիթ եկե-
ղեցուն մօտ ֆունկիլիոնը կունենայ մի
կայան, ուր ճանապարհորդները հնարաւորու-
թիւն կունենան դուրս գալու: Կայանը կը
լինի փոքր ինչ բարձր այն տեղից, ուր այժմ գո-
լութիւն ունի մի շաւղ, որով Ե. Դաւիթ եկե-
ղեցուց կարելի է բարձրանալ սարի գլուխը:

Այս տարվայ ընթացքում, ինչպէս հաղոր-
դում են մալաքաղաքի լրագիրները, Պետե-
րուդում կը կայանայ տեխնիկական եւ պրո-
ֆեսիոնալ կրթութեան ասպարէզում գործող-
ների համաժողով:

«Рыс. Вѣд.» լրագիրը հաղորդում է, որ ժո-
ղովրդական լուսաւորութեան միջնորդութիւնը
մտադրութիւն ունի բանալ Սիբիրում էլի մի
նոր բարձրագոյն ուսումնարան:

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐՈՊՈԼԻՑ մեզ գրում են, որ
Կաթողիկոսը մտադիր է մի քանի օրից յետոյ
ճանապարհ ընկնել դէպի Թիֆլիս:

ՆՈՐ-ՆԱԽԻՉԵՆԻՍԻՑ մեզ գրում են. «Թուր-
քիայի 1-ին Նոր-Նախիջևանի ակադեմիայում
պարահանդէս էր: Նոր-Նախիջևանիները չեն
յաճախում ակադեմիայ, բայց յունվարի 1-ի պա-
րահանդէսին դահլիճը լիքն է միշտ: Բոլորը
գալիս են իրանց ցոյց տալու, մանաւանդ կա-
նայք եւ օրիորդները՝ շքեղ զարդերով պնդված:
Այս տարի հետեւեալ անախորժ դէպքը պա-
տահայ: Կ. Ոսթալեանը մօտենում է Մինաս
Բերբերեանին և ասում է, որ նա իրաւունք
չունի իրեն հիւր մտնել ակադեմիայ, այլ պէտք
է լինի անգամ ակադեմիայի եւ վճարէ 25 ր.:
Պարոնները տաք տաք վիճում են. վրա է հաս-
նում Մինաս Բերբերեանի եղբայրը—Մովսէս
Բերբերեանը և երբ վերջինին ցոյց են տալիս
ակադեմիայի կանոնադրութիւնը, պարոնը առանց
այլ և այլի անում է և պատռում է կանո-
նադրութիւնը: Թուրքիայի 3-ին կայացաւ ընդ-
հանուր ժողով, որը քննելով գործը, ի միջի
այլոց որոշեց Մովսէս Բերբերեանին այլ եւս
չը համարել անդամ ակադեմիայի և հետագանի
նրան առ միշտ ակադեմիայից, իսկ Մինաս Բե-
րբերեանին չընդունել ակադեմիայ ոչ իբր հիւր
եւ ոչ իբր անդամ»:

ԿԱՂԱՊԻՍԻՑ մեզ գրում են. «Կաղզուանը
այս տարի տարօրինակ աշուն անցկացրեց: Ծե-
րերից ոչ ոք չէ տեսել, որ ղեկոսմանը ամիսը
առանց ձիւնի մնար: Այսօր, յունվարի 2-ին,
առաջին անգամ երկինքը ամպեց և ձիւն է
գալիս. չորհիւ աշնանային չոր եղանակների
միջերեք բաւականաչափ է ժամանել: Եւ տի-
րում Ալիբի պուշը հրապարակի վրա վա-
ճառվում է 80—70 կոպէկից ոչ աւել. իսկ գա-
րիկը 40 կոպէկ»:

ՇՈՒՇՈՒՑ մեզ գրում են. «Ճղանակները աշ-
նանային են մեզ մօտ. ձիւն բնաւ չը կայ, այն
ինչ նախկին տարիները այս ժամանակներում
քաղաքը եւ շրջակայքը ծածկված էին ձիւնի
հաստ շերտով»:

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐՈՊՈԼԻՑ մեզ գրում են. «Ջրօրհ-
նէքի հանդէսը այս տարի մեղանում առանձին
փառաւորութեամբ կատարվեց, որովհետեւ վե-
հափառ Կաթողիկոսը, որ երկու օր առաջ եկել
էր այստեղ, ինքն անձամբ կատարեց յաջը
ջուրը գցելու ծէսը»:

ՆՈՐ-ՆԱԽԻՉԵՆԻՍԻՑ մեզ գրում են. «Թուր-
քիայի 3-ին Հոբիսիմեան դպրոցի դահլիճում
կանանց կոստյումներ ընկերութիւնը իր սանիկ-
ների համար սարքել էր տօնածառու երեխաները
ստացան նուէրներ. անվերջ էր նրանց ուրախու-
թիւնը: Պատիւ է բերում կանանց ընկերու-
թիւնը, որ անտես չէ անում իր սանիկներին
եւ ամեն տարի չէ խնայում վնաս եւ փող
նրանց գոտարճացնելու համար»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐԳԻՍԵՑԻՑ

Վան, դեկտեմբերի 12-ին
Անցեալ օր տեսալ Աւետիք քահանայ Ծա-
ղօսեան, որ կառքի մը մէջ նստած՝ արարչաւ
կանցնէր դէպի դօմինիկաններու մատուռը:
հոս պատարագ խօսելու համար:

Մէկ ու կէս տարի անալ, երբ «Մշակը»
Շաղօսեանի կաթողիկոս ըլլալու լուրը հաղորդեց
եւ ձայնը հոս հասաւ, մենք չէինք ուղիւ կամ
չէինք կրնար հաւատալ, եւ կը յուսայինք որ,
զանի կրկին անգամ հոս տեսած ատենինս,
մայրենի եկեղեցիին մէջ պիտի տեսնենք: Սա-
կայն այսօր, մեր առջեւ պարզուած իրական-
ութիւնը, մեր յոյսերու պատրանքը կը բերէ
իր ամբողջ ցաւալի ու տխուր հետեւանքնե-
րով...
Յայտնի է, որ տեղւոյս դօմինիկան հայրերը
հայր Անտօնը փախուցնել իրենց գործիք չըլլա-
լուն համար, ըստ որում հոս կարող կորի մը
պէտք ունենին: Այս պատճառաւ ջերմանալ
հաւատացեալներն Բիւզանդիան ու Նաթա-
նեան Շաղօսեանը հոս կանչելու գաղափարը
կը լղանաւ, ու այդ մտքով նամակ մը կը գրեն
անոր ի Սալմաստ: Շաղօսեան, փառասէր ու
յեղիշուկ, չնայապառ հոս կը հասնի ամսին
5-ին, վանեցի հասարակութեան իր վրա ունե-
ցած համարումը չահագործելու եւ հ. Անտօնի
թափուր թողած աթոռին վրա բաղրելու նպա-
տակաւ: «Ջուր վանք, անօգուտ վատաւար»
Երբ Աւետիք քահանայ Շաղօսեան Սալմա-

տէն ճամբայ կենէր Վան գալու, հասարակու-
թեան մօտ ունեցած իր համարումն ալ վանէն
դէպ արեւմուտք կը փախէր իսպառ երթալ
կորսուելու համար զինքը դաւաճանող այդ
տէրտէրի ձեռքէն...

Շաղօսեան մը ի վեր ամենուն խօսակցութիւ-
նը Շաղօսեանի չուրջը կը դառնայ, մինչ Շա-
ղօսեան ալ հ. Անտօնի բոլորութեւ չըլլալէ,
առանց մտածելու թէ դօմինիկանները անոր
վրա սուր փութիւն չարած են իրենց հաշիւին...
Դեռ Շաղօսեանի կաթողիկոսութեւ պատճառ-
ներուն մանրամասնութիւնները չենք զիտեր
թէ եւ, որ անշուշտ նիւթական կամ բարոյա-
կան զեղծում է մայր-եկեղեցուն
դէմ, առկայն զինքը շատ լաւ կը ճանչնայ:
Իր փառասէր, յեղիշուկ եւ իր բոլորութիւն
մարդոց շուտով սրբելի դառնալու և շատ շու-
տով ալ անոնցմէ ճանճրանալու եւ անոնք ալ
իրմէն ճանճրացնելու բնակարանութիւնով, հոս ալ
շատ երկար կեանք չի պիտի ունենան և դու-
ցէ ատոր համար է, որ իր ընտանիքը Սալմաստ
թողուցրէ: Շաղօսեան իր այս ձեռնարկով
շատ տխուր տպաւորութիւն մը կը թողու մեր
վրա: ու մեզ մտածել կուտայ թէ, մարդիկ ի-
րենց չահուն, իրենց փառքին, իրենց կիրքին
ու եսին համար որքան կրնան ստորանալ իյ-
նալ ու գունահարուիլ...

Խորէն—Ա.

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Ամերիկացիները դուրսէն Թիֆլիսեան
կղզիներում մինչեւ հիմա միտմ է անորոյ:
Ամերիկական հրամանատարներին չաջողվեց
ոյժի եւ սպանալիքների գործութեամբ խաղա-
ղացնել կղզիները, այս պատճառով նրանց ո-
րոշել են դիմել մեզմ միջոցների: Ինչպէս հա-
ղորդում են «Lokal Anzeiger» լրագիրն, վա-
շինգտօնի անտառ ընդունեց մի առաջարկու-
թիւն, որով Միացեալ-Նահանգների գործար-
մի թիֆլիսեան կղզիներում պէտք է ձգտեն մի
նպատակի—վերականգնելու խաղաղութիւնը:
Այս առիթով կառավարութիւնը հրաւիրում է
ֆիլիպպինների պարագլուխներին նրա հա-
մար, որ հարցնէ նրանց կարծիքները եւ իմա-
նայ նրանց պայմանները Այստե ամենայնիւ,
ամերիկական կառավարութիւնը մեծեց մի
այլ առաջարկ—գաղաքացիներու պատերազմա-
կան գործողութիւնները Թիֆլիսեան կղզիներ-
ում եւ յայտնելու ընդհանուր ներուժն:

—Լուրերը Թրանսիայի եւ Ռուսաստանի մէջ
ծագած տարածախտութիւնների մասին հարկա-
դրեցին ուսուս հեռադրական գործակալու-
թեանը ուղարկել Պարիզի լրագրիչներին հետե-
ւեալ բովանդակութեան հեռագիրը. «Մի քանի
հասիլական եւ դերմանական լրագիրներ, հեշտ
անսկանալի նպատակով, աշխատում են լուրեր
տարածել, թէ իբր Պետերբուրգի եւ Պարիզի
կառավարութիւնների յարաբերութիւնների մէջ
տեղի են ունեցել փոփոխութիւններ: Այս ա-
ռիթով մենք յանձնարարութիւն ենք ստալի
յայտնելու, որ այդ յարաբերութիւնները երբեք
այնքան սրտագին, անկեղծ եւ փոխադարձ
փոտաւորութեամբ համակցված չեն եղել, ինչպէս
այժմ: Այստեղի քաղաքական շրջաններում
չափազանց զարմացած են, որ այդ աղմկայող
լուրերը Պարիզի ժամուկի մի մասի մէջ արձա-
գանք են գտնում այն րօպէին, երբ երկու
բարեկամ եւ դաշնակից երկրների միմեան
գործողութիւնը խիստ անհրաժեշտ է ընդ-
հանուր խաղաղութեան համար»:

—Պեկինի եպիսկոպոս Թավիէ, Պարիզ հա-
նուց յետոյ, ընդունեց մի քանի ժուրնալիստ-
ների, ի միջի այլոց եւ «Temps» լրագրի աշ-
խատակիչն Թավիէ կարծիք յայտնեց, թէ Եւ-
րօպայն պէտք է խաղաղութիւնը վերականգնե-
լու գործում գծաւորութիւններ չը յարուցանէ
չինական կառավարութեան առաջ, քանի որ
այդ կառավարութիւնը երեսուն տարի չարու-
նակ անընդհատ զիջողութիւններ է արել եւ-
րօպայներին: Չինական անկարգութիւնների
ծագման պատճառով Թավիէ վերագրում է դիւ-
մանացիների անգլիկութիւններին Ցզզու-Չժօ-
ում, որտեղից եւ սկսվել է շարժումը:

—Բոմբէյից գրում են Կ. Պօլսի թիւրքական
լրագիրներին, որ մանմեղանալ հոգեւորական-
ութեան պրօպագանդան հնդկական մասնա-
գակներին մէջ յօդու թիւրքիայի եւ նրա
կարիքների անագին պնդողութիւն է գտնում:
Այսպէս, օրինակ, մօլա Աբդուլիւմ, որ քիչ
ժամանակ առաջ 1,000,000 րուբլի էր ուղարկել
Մեկկայի երկաթուղու կառուցման համարմա-
կան կոմիտէին, հաւաքել եւ ուղարկել է մօտ
օրերումս 350,000 րուբլի եւս Համիդապական
գաղափարները քարոզող մօլաների թիւը հնդ-
կական թերակղզու եւ կղզիների վրա մի

Типографія Грузинск. Т—ва, Большая-Ванская ул., № 27